

NOI DESCOPERIRI DE OASE UMANE ÎNTR-O AȘEZARE CUCUTENIANĂ

de ALEXANDRA BOLOMEY

Campaniile de săpături din 1980 și 1981 în așezarea cucuteniană de pe Ostrov, com. Drăgușeni, jud. Botoșani, au adus surpriza descoperirii a patru piese scheletice umane. După cum se știe cultura materială a stațiunilor de la Drăgușeni reprezintă o variantă locală a fazei A₄ a culturii Cucuteni¹. Pentru Drăgușeni (la Lutărie) există o singură dată radiocarbon : 3405 ± 100 (Bln.1060)².

Materialul și condițiile de descoperire. 1) Femur drept : fragment proximal din diafiză (S.XXIII/1980, □ 6, -0,40-0,60 m). Piesa a fost găsită în stratul de cultură, la circa 6 m de peretele de nord al Loc. 14 și circa 5 m de peretele de est al Loc. 13. Fragmentul măsoară 218 mm. Extremitatea proximală lipsește pînă la limita inferioară a micului trohanter. Îndepărtarea ei s-a făcut prin lovituri precise, deduse din suprafața netă realizată (fig. 1 a). Pe alocuri însă marginea tăieturii are urme accentuate de roadere, imprimate după îndepărtarea regiunii proximale a osului (fig. 1 b). Capătul opus (distal) al fragmentului a fost spart neregulat, la un nivel ce precede bifurcarea liniei aspre (fig. 1 a-b). La circa 25 mm sub tăietura proximală, pe fața anterioară a osului se observă un grup de 6-8 incizii fine, provocate de un instrument tăios (fig. 1 b). Linia aspră este bine marcată, conferind osului către mijlocul său o secțiune triunghiulară. (DAP deasupra spărături distale 27,5 ; DT = 27 mm). Bine marcată este și creasta subtrohanteriană.

Proporțiile diafizei și gradul de dezvoltare al acestor formațiuni indică proveniența de la un bărbat. Grosimea pereților diafizei și compactitatea osului relevă vârsta pe deplin adultă.

2) Mandibulă sfîngă : piesa a fost găsită la circa 30-40 cm de limita de vest a masei de chirpici a locuinței 15/1981. Fragmentul cuprinde ramura orizontală cu alveolele I₂, C, P₁-P₂ ; M₁ și M₂ sînt prezenți ; alveola M₃ este superficială, sugerînd un mugure dentar format, dar încă nu în erupție (fig. 2 b).

Arcada dentară are un traseu accentuat paraboloid. Alveola P₂ are o poziție oblică pe arcadă (fig. 2 b). Retragera peretelui vestibular al alveolelor I₂, C și P₁ se datorează, probabil, unui proces incipient de paradontoză (fig. 2 a).

Coroanele celor doi molari prezenți sînt relativ mari, contrastînd cu proporțiile generale ale corpului mandibular. Pe jumătatea vestibulară, suprafața ocluzală a M₁ este uzată, trabeculii sînt reduși, iar

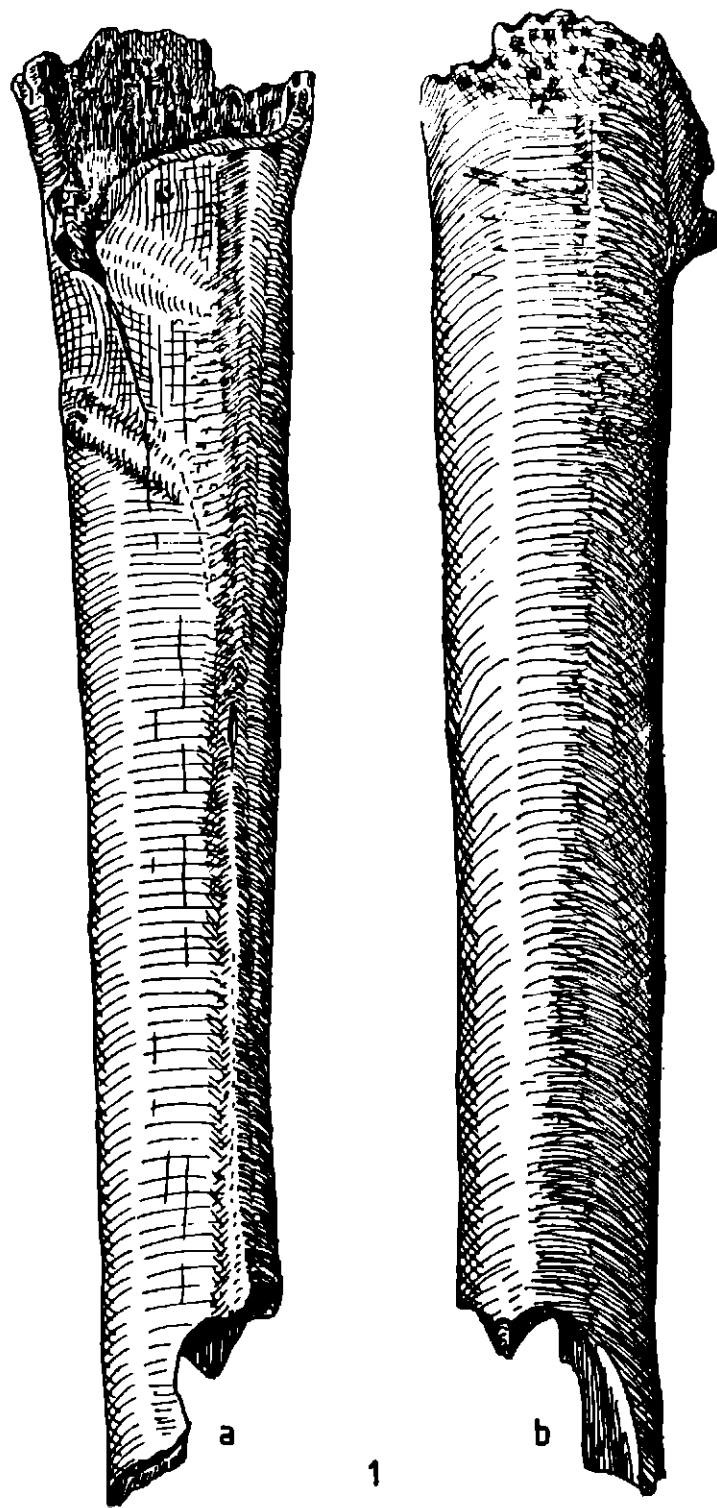

Fig.1.- Femur : a, fața posterioară ; b, fața anterioară.

tabula a devenit concavă în sens mezio-distal. În termeni tehnici, M_1 prezintă o uzură în stadiul (-3), iar M_2 în stadiul (1)³.

Spargerea anterioară a mandibulei a afectat zona gnationului. Se poate totuși observa că mentonul era foarte proeminent.

Gracilitatea piesei o recomandă ca provenind de la o femeie. Vîrsta ei este mai greu de apreciat, deoarece molarul al 3-lea erupe între 17 și 27 ani, dar mugurele său este format cu mult mai devreme.

Dimensiuni :

Nr.

(după Martin)

- 69 (1) Înălțimea mandibulei la nivelul foramen mentale : 24 mm
- 69 (2) Înălțimea mandibulei la nivelul M_2 = 21,5 mm
- 69 (3) Grosimea mandibulei la nivelul foramen mentale = 10,5
- Grosimea maximă a mandibulei = 17 mm
- M_1 : lungime x lățime : 12,3 x 11 mm
- M_2 : lungime x lățime : 11,5 x 10 mm

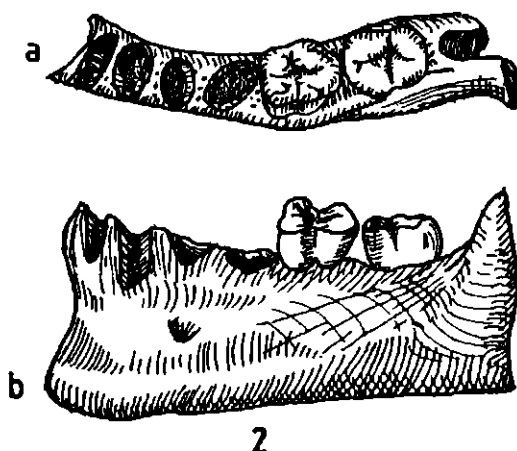

Fig.2.- Mandibulă : a, normă ocluzală ; b, normă laterală.

3) Fragment de calotă craniană. A fost găsit în aceeași zonă cu fragmentul de mandibulă, deci, în apropierea limitei de vest a rămănturilor locuinței 15/1981.

Piesa cuprinde o porțiune din frontal cu marginea superioară a orbitei drepte și o (bună) parte din parietalul drept. Din sutura interparietală nu se păstrează însă decât un segment foarte scurt. Frontalul a fost spart din vechime aproximativ la jumătatea nasionului.

Marginea superioară a orbitei nu este groasă, dar rotunjită. Relieful supraciliar și glabella sînt bine dezvoltate ; bosa frontală este marcată, ca și linia temporală. Tabula craniană este groasă (9,2 mm în zona prebregmatică a frontalului, 8-9 mm pe parietal). Toate aceste ca-

ractere pledează pentru sexul masculin. Absența oricărui început de obliterare a suturilor denotă o vîrstă sub 18-25 ani sau în aceste limite.

Dat fiind starea de conservare a craniului toate dimensiunile sînt aproximative :

- g - br = 105 mm
- br - l = 121 mm
- coardă g - br = 105 mm
- coardă br - l = 108 mm
- ft - ft (reconstituit) = 94 mm
- lățimea orbitei = 32-33 mm

4) Tibie dreaptă. A fost găsită în groapa de gunoarie (Gr.33) de pe latura nordică a locuinței 15/1981, aproape de colțul său nord-vestic. Între această groapă și locul unde s-au găsit fragmentele de craniu și mandibulă distanța era mai mică de 1 m. Porțiunea de groapă secționată conținea multă cenușă, fragmente dispersate ceramice și de oase de animale.

Tibia are ambele epifize desprinse. La jumătatea diafizei, peretele posterior este convex, forma secțiunii încadrîndu-se în tipul V al lui Hrdlicka, considerat a fi propriu femeilor. Indicele cnemic o clasifică în grupa euricnemă, deși aceasta se poate datora vîrstei fragede, ulterior putînd interveni remodelări ale osului.

La sexul feminin, epifizarea extremităților tibiale nu se produce niciodată înainte de 14-15 ani și se încheie către 16-18 ani⁴.

Aplicînd formula $y = 58,7 + 2,90 \cdot x \pm 6,8$, în care y = statura ; x = lungimea maximă a tibiei fără epifize⁵, se deduce o înălțime de 89-90 cm, ceea ce înseamnă o talie scundă pentru o tînră de 17-18 ani.

Pe toate fețele, dar mai cu seamă pe cea anterioară (distal) și medială (la mijlocul diafizei și subproximal) se constată impresiuni a-proximativ paralele, puțin adînci, din circa 1 mm lățime. Credem a recunoaște în acestea mai degrabă urme de gheare sau canini de carnivore (cîini ?), decît dovezi ale unor turburări de creștere⁶.

Dimensiuni :

Nr.

(după Martin)

- Lungimea totală (fără epifize) = 289
- 8 Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei = 26
- 8a Diametrul antero-posterior la nivelul foramen nutritiv = 28,5
- 9 Diametrul transversal la mijlocul diafizei = 20,4
- 9a Diametrul transversal la nivelul foramen nutritiv = 24
- 10 Perimetrul la mijlocul diafizei = 72

$$\text{Indice de secțiune a diafizei} \frac{9 \cdot x \cdot 100}{8} = 78,4$$

$$\text{Indice cnemic} \frac{9a \cdot x \cdot 100}{8a} = 87,71$$

Recapituând cele expuse, rezultă că cele patru piese scheletice umane descoperite în așezarea de la Drăgușeni provin de la minimum trei indivizi : un bărbat adult (femurul), un bărbat sub 18-25 ani (calota craniană) și o tânără sub 17 ani (mandibula și tibia). S-ar putea însă ca aflarea ultimelor două piese oarecum în aceeași zonă, ca și vârsta corespunzătoare pe care ele o indică, să fie întâmplătoare și oasele să provină de fapt de la două tinere femei de vârstă apropiată.

Din punct de vedere al condițiilor de descoperire ele s-au găsit în nivelul de călcare al așezării (femurul, calota craniană și mandibula) și în groapă de gunoarie (tibia).

Discuții. Fragmente scheletice umane izolate în așezări ale complexului cultural Ariușd-Cucuteni-Tripolie⁷ sînt cunoscute și dintr-o serie de descoperiri anterioare. În majoritatea lor au fost puse în legătură cu locuințe sau vetre.

Astfel, la Luka Vrublevetkaia, în bazinul Nistrului (Précucuteni III = Tripolie A), în locuința nr.5, la vest de vatra nr.1, o groapă puțin adîncă adăpostea șase oase ale unui copil nou-născut sau în prima lună de viață⁸.

La Frumușica (jud. Neamț, nivel Cucuteni A) s-au recuperat 7-8 piese provenind din trei crani de femeie⁹. După reproducerea din pl. IV par a fi porțiuni de frontale și/sau parietale. Ele ar fi fost găsite în jurul unor vetre (nr.1 și 3 din suprafața I și nr.9 din suprafața II)¹⁰.

Din așezarea de la Veremie, pe Niprul mijlociu (Tripolie B/II), de la limita unei platforme de locuință, se citează un fragment de craniu, unul femural și dinți izolați¹¹.

De asemenea, și în stațiunile de pe Bugul inferior sînt raportate resturi craniene (în locuința nr.6 de la Kolodistoe ș.a.)¹².

Situația persistă și în faza tîrzie a culturii (cînd existau și cîmîtîre întinse), deoarece la Kolomișcina I (bazinul Niprului, Tripolie C/I), pe podeaua locuinței nr.27, se afla un frontal¹³.

Tot din faza tîrzie tripoliană, la Pavoloci (regiunea Kievului) s-au găsit opt oase umane de la minimum doi indivizi¹⁴.

Din fostul județ Bălți se citează resturi răzlețe de adulți și copii¹⁵, ca și de la Bîrnova, pe Nistru¹⁶.

Subliniem însă că, cu cîteva excepții, majoritatea stațiunilor (ca și altele ce vor fi amintite mai jos) au fost săpate într-o vreme cînd oasele de animale nu erau adunate pentru studiu sau erau adunate în mod selectiv numai piesele cele mai întregi. Este deci foarte posibil ca o serie de fragmente scheletice umane mai greu de recunoscut, cum ar fi diafizele de oase lungi, vertebrele etc., să fi rămas neobservate. Pe de altă parte, este firesc ca atenția arheologilor să se fi concentrat asupra conținutului locuințelor și asupra materialelor din jurul vetrelor și astfel să se fi recoltat și oasele umane, în timp ce piese apărute în afara acestor zone de maxim interes să fi fost trecute cu vederea. De altfel, Bibikov recunoaște cîștit că și locuința nr.2 de la

Luka Vrublevețkaia conținea oase umane disparate, dar în momentul descoperirii nu li s-a recunoscut valoarea și ele s-au rătăcit¹⁷. De aceea, noi credem că asemenea fragmente scheletice umane izolate sînt mult mai frecvente decît este consemnat în literatură, și nu numai în aria de răspîndire a culturii discutate, ci pretutindeni și de-a lungul întregului neo-eneolitic sau poate chiar și mai tîrziu. În încercarea de a le găsi o explicație, E.I. Kricevski a emis ipoteza, adoptată ulterior de T. Passek și, mai recent, de T. Movșă¹⁸, că înmormîntarea lor în așezări ar fi avut o semnificație rituală. T. Passek a interpretat frontalul de la Kolomișcina I ca un obiect păstrat în locuință, legat de vreun ritual magic și nu ca provenind în mod necesar dintr-un mormînt¹⁹.

Admițînd că această ipoteză nu este cu totul lipsită de temelie, considerăm că recente descoperiri de la Drăgușeni-Ostrov sînt departe de a o susține ca un principiu generalizat printre toate comunitățile culturii Cucuteni-Tripolie și că, dimpotrivă, dezvăluie noi aspecte comportamentale ale acestora. Este de bănuț că o răspîndire rituală nu includea depunerea în groapa de gunoale, nici lăsarea acestor "obiecte" cu presupuse puteri magice la discreția carnivorelor, mai precis a cîinilor, așa cum dovedesc cel puțin două din cele patru piese de la Drăgușeni-Ostrov.

Pe de altă parte, din datele publicate, care s-au adunat în cursul cercetărilor, pare verosimil că populațiile Cucuteni-Tripolie practica cultul craniului.

În săpăturile de la începutul sec. al XX-lea, în așezarea deja menționată de la Veremie (bazinul Niprului mijlociu, Tripolie B/II) s-a consemnat că la limita platformei unei locuințe, dar mai jos decît ea, zăcea un craniu, avînd de-o parte și de alta un topor din piatră, un cuțit din silex și un topor din aramă, iar în jurul lor trei vase pictate²⁰.

În așezarea eponimă de la Tripolie (faza B/II), pe o platformă, se afla "partea superioară" a două crani plasate unul lîngă altul și, nu departe de ele, două vase și "pietre de prag" ²¹.

După primele informații tîndem să credem că și craniul găsit la Girov (jud. Neamț, Cucuteni A 4)²² constituie o dovadă de practică a acestui cult. Amănunte privind contextul în care se afla urmează, iără îndoială, a fi curînd publicate de descoperitor, Șt. Cucos, a cărui părere va fi hotărîtoare în această privință. Piesa reprezintă calota incompletă a unei femei de 40-50 ani, care pare a fi fost supusă unei trepanații în regiunea inferioară dreaptă a occipitalului. O. Necrasov remarcă zona neobișnuită pentru practicarea unei asemenea intervenții "chirurgicale", dat fiind dificultatea de a îndepărta toate fasciculele musculare care se inseră. Aceeași autoare afirmă că pe marginea superioară a perforației s-ar observa slabe indicii de regenerare a osului, care ar denota că pacienta a supraviețuit foarte puțin timp după operație.

Într-o scurtă notă prezentată la Congresul de antropologie de la Paris, în 1931, A. Donici descrie un craniu neolitic găsit "lângă satul Lipcani" (fostul jud. Hotin), fără a face nici un fel de mențiune privind condițiile de descoperire. După diametrele măsurate, craniul era complet²³. Debeț, reluând studiul piesei, afirmă că a aparținut unui bărbat și că era însoțit de vase cu pictură și de statuete antropomorfe²⁴. Cercetătorii sovietici îl numără printre descoperirile tripoliene izolate²⁵. Dat fiind prezența asociată a cutiei craniene și a masivului facial, nu excludem însă alternativa ca el să provină dintr-un mormânt propriu-zis.

Credem că, legată de același cult al craniului, dar posibil făcând parte dintr-un ritual mai elaborat, se încadrează și calva incompletă a unei femei de circa 60 ani²⁶, descoperită de regretata Hortensia Dumitrescu în așezarea de la Traian-Dealul Fântânilor (jud. Neamț, Cucuteni A-B)²⁷. Calva era așezată pe stînga, cu privirea spre est, pe tipul unui vas cu picior și înconjurată de vase de ofrandă.

Din aria de răspîndire a culturii cu ceramică pictată discutate nu lipsesc însă nici mormintele "clasice" pentru neo-eneoliticul Europei (și al Asiei de sud-vest): înhumarea în poziție chirchită, mai rar întinsă. Acestea erau săpate în interiorul așezărilor și nu grupate în cimitire separate.

La Solonceni II (pe Nistru), la 0,25-0,30 m sub colțul de sud-est al platformei locuinței nr. 3 (etapa mijlocie Tripolie B/I), s-a găsit un schelet complet orientat SE-NV, culcat pe stînga, cu picioarele foarte chirchite, capul parțial cu fața în jos, îngropat ceva mai adînc decît trupul; mîna stîngă era alipită de față, acoperind mandibula. A aparținut unui bărbat tînr, în vîrstă de 18-19 ani. La 40-70 cm spre vest s-au dezvelit fragmente din patru vase sparte. Conturul gropii nu a putut fi distins²⁸.

La Ceraiahovo (Niprul mijlociu, Tripolie B/II) s-a găsit un schelet culcat pe stînga, cu capul spre nord, cu picioarele puternic flexate, cu mîna stîngă sub cap. Era înconjurat de "patru morminte de incinerare" (? ! n.ns.) ... "și trei vase"²⁹.

În aceeași microregiune, din nou la Veremie (Tripolie B/II), sub stratul de dărîmături al unei locuințe, într-o groapă special amenajată (dimensiuni 1,60 x 1,10 x 0,75 m), ai cărei pereți fuseseră arși, se afla scheletul unui bărbat chirchit pe dreapta, cu capul spre sud-vest, cu picioarele foarte adunate, înconjurat de bulgărași de pămînt³⁰.

Într-o fază tîrzie, odată mai mult la Kolomișcina I (bazinul Niprului, Tripolie C/I), printre locuințe, s-a descoperit scheletul unui bărbat puternic chirchit pe stînga, cu brațele îndoit din cot și mîinile în dreptul feței. În jurul său nu s-au observat obiecte susceptibile de a reprezenta ofrande. Groapa nu a putut fi identificată³¹.

O descoperire înțimplătoare de pe teritoriul țării noastre, la Dobogeni, jud. Covasna, ridică problema unui mormânt dublu (sau multiplu?): în preajma comunei există gropi conținînd material ceramic

din faza B a culturii Ariuşd-Cucuteni. Într-una din ele (gr.nr.6) după relatările localnicilor, zăceau alăturat, pe un strat de cenuşă, schelete chircite având la picioare un vas cu analogii în faza culturală menţionată³². Din schelete s-au recuperat numai puţine oase studiate de O.Necrasov : calota fragmentară, probabil a unei femei adulte, două porţiuni posibil din aceeaşi mandibulă şi, verosimil, tot de femeie, ca şi un metatarsian drept³³. Aşadar, fie toate piesele provin de la aceeaşi persoană de sex feminin, fie în groapă s-au aflat două sau trei defuncte.

Şi mai problematică este aflarea, tot întâmplătoare, a două morminte la OzariŃ (Nistrul mijlociu, Tripolie A). Localnicii, care le-au găsit, au afirmat că scheletele erau în poziţie şezândă; T.Movşa bănuieşte însă că fuseseră depuse chircite³⁴.

Comunităţilor Cucuteni-Tripolie s-ar putea să nu le fi fost străină nici înhumarea în poziţie întinsă. Despre o asemenea mai veche descoperire de la Scerbanevski (pe Nipru, Tripolie B/II) există doar o succintă referire³⁵.

La Traian-Dealul Fântânilor, Hortensia Dumitrescu consemnează că, în partea de vest a aşezării (sectorul I), resturile Cucuteni A-B apar la adâncimea de 0,25-0,30 m. La -0,50 m s-au găsit două schelete întinse pe spate. Textura depozitului nu a permis delimitarea gropilor. Cu multă reticenţă autoarea descoperirilor precizează că dacă mormintele sînt contemporane locuirii Cucuteni A-B, atunci ele au fost săpate printre locuinţe sau cu puţin timp înainte construirii acestora. Ambele schelete erau orientate cu capul spre NNE. Unul dintre ele, acela al unui bărbat de circa 25 ani, avea braţul drept întins pe lângă corp şi antebraţul atîng pe abdomen. Starea lui de conservare era proastă, multe componente lipsind. Si mai fragmentar s-a păstrat cel de-al doilea schelet, acela al unei femei de circa 25 ani. Aparent, mormintele erau lipsite de inventar. Totuşi, la 20 cm VSV, de unde ar fi trebuit să fie laba piciorului drept al bărbatului, se afla un fragment de corn de cerb lustruit şi perforat³⁶.

Deocamdată unic în felul său, găsit în 1957 aproape în centrul geografic al ariei culturii Cucuteni-Tripolie, este mormîntul de la Nezvisko, pe Nistrul superior. Aşezarea este pluristratificată, conţinînd zece orizonturi culturale şi cronologice, de la cel cu ceramică lihiară pînă la cel de sec.XII-XIII e.n., inclusiv două nivele tripoliene (B/I şi II), toate cuprinse într-o grosime de 3,5-4 m de depuneri succesive.

Mormîntul în sine s-a găsit printre locuinţele de la sfîrşitul etapei Tripolie B/II (=Cucuteni A-B). Limita superioară a acestui strat de cultură se afla la -2 m sub nivelul actual, iar groapa mormîntului cu peste 1 m mai jos, fundul său fiind adîncit la -3,38 m în depozit de culoare galbenă. Conturul gropii era oarecum dreptunghiular, cu dimensiuni de aproximativ 2,1 x 1,2 m. La picioarele defunctului s-a găsit un vas foarte asemănător cu un altul din cuprinsul locuinţei nr.19

Scheletul zăcea întins pe spate, cu capul spre NE, cu brațele pe lângă corp și mâinile aduse pe abdomen. Picioarele, inițial flexate cu genunchii în sus, căzuseră în lături, formând un romb. Poziții de înmormântare similare se întâlnesc spre est, în cimitirele plane de pe Nipru (Nadporojia), atribuite de Dobrovolski nivelului cultural Sredni Stog II, și mai spre sud, pe malul stîng al Nistrului, în trei morminte (M.25, 31 și 35 : un copil, un bărbat și o femeie) din cimitirul de la Vîshvatiți, încadrat de arheologii sovietici în "Tripolie târziu"³⁷. Tatiana Passek a considerat cele trei morminte ca fiind mai timpurii decât restul necropolei.

Scheletul de la Nezvisko a aparținut unui bărbat de (60)-65 ani. Analiza antropologică a relevat trăsături neașteptate, corespunzătoare tipului armenoid : un craniu scurt și lat, o față foarte lată, în dizarmonie cu mandibula moderat gracilă. Debeț este de părere că ansamblul particularităților nu are un caracter rasial, ci mai degrabă individual³⁸.

Pe partea stîngă a frunții s-au constatat două zone lezate, provocate de lovituri cu un topor de piatră sau metal. Pe maxilarul superior lipsesc toți dinții și, ca urmare, s-a produs o resorbție completă a alveolelor, partea anterioară a maxilarului a devenit foarte tocită și bolta palatină foarte plată. Osul nu prezintă însă nici o urmă de boală. Pe mandibulă, dentiția este completă, dar coroanele au o uzură avansată și inegală. Gherasimov³⁹ afirmă că resorbția integrală a alveolelor se produce după 8-10 ani de la edentare și, chiar și atunci, numai în absența unei proteze, care menține curbura boltei palatine. Așadar, bărbatul respectiv și-ar fi pierdut dentiția superioară (autorul presupune într-o luptă) cu mai mult de 10 ani înaintea morții sale.

Am rezervat un spațiu aparte celor patru înmormîntări "în gropi circulare" din așezarea Cucuteni A-B de la Tralan-Dealul Fîstînilor, caracterizate de Hortensia Dumitrescu ca făcînd parte "din categoria celor cu ritual de jertfe umane"⁴⁰.

Groapa Ș/1952, cu diametrele de 2,10 x 2 m, dezvelită sub platforma unei locuințe, conținea 28 vase întregi sau fragmentare, dispuse pe un strat de 3-4 cm de cenușă. Unele vase erau umplute cu cenușă, cărbune, oase arse de animale, melci. Într-o margine a gropii, în parte peste fragmente ceramice și parțial acoperit de altele, s-a aflat un schelet al cărui cap și trunchi zăceau culcate pe partea dreaptă, picioarele fiind cu genunchii în jos. Oasele minii drepte nu au fost găsite.

Tot în cuprinsul unui complex de locuințe s-a descoperit groapa Ș/1952, în care scheletul unui copil sub 10 ani era plasat direct pe pămînt, pe partea stîngă, cu capul spre est, înconjurat și aproape complet acoperit de 14 vase întregi sau sparte. Și în acest caz vasele întregi erau pline cu cenușă, cărbune, conchilii de melci și oase de animale. În vecinătatea capului mai erau cîteva pietre, o rîșniță și un frecător.

Cea de-a treia groapă s-a săpat în 1956 (în S.Z), fiind plasată tot în preajma unei locuințe. Adâncită până la -1-1,30 m, ea avea dimensiunile de 1,40 x 1,50 m. În interiorul ei s-au identificat fragmente din 23 vase și oasele foarte răvășite ale unui schelet post-cranian. Singurele conexiuni anatomice observate s-au limitat la grupuri de vertebre toracice și lombare, precum și femurul și tibia stângă, depuse cu partea anterioară în jos. Analiza antropologică⁴¹ a precizat că acestei tibii îi lipsea extremitatea distală; în schimb, din tibia dreaptă s-a păstrat numai jumătatea distală. Resturi din ambele scapule sînt prezente, dar nu și din celelalte oase ale membrilor superioare. Scheletul aparține unui bărbat în vîrstă de peste 25 ani, cu o statură de numai 1,45 m, vădînd tulburări de creștere.

În sfîrșit, într-o groapă cu dimensiunile de 1,10 x 0,90 m și adîncimea de -1,45 m (în S. VI/2/1956), dispuse pe cîteva cioburi pictate din faza A-B, se aflau oase deranjate din scheletul unui copil de 8-9 ani. Și aci craniul lipsea. De altfel, descoperitoarea afirmă: "Cadavrul pare a fi fost amputat"⁴². Studiul osteologic a identificat prezența unui număr restrîns de componente scheletice, și anume: un humerus, fragmente din vertebre, din ambele coxale, din ambele femure și din tibia⁴³.

La 20 cm deasupra copilului s-a găsit craniul femeii culcat pe tipsia vasului cu picior⁴⁴. Să fi fost vreo legătură între ele?

În cazul celor doi copii este greu de hotărît dacă absența totală a unor oase este consecința măcinării totale a țesutului slab mineralizat sau a unor amputări rituale. Ni se pare însă că absența oricărei porțiuni craniene (inclusiv a dentiției) din groapa S. VI/2/1956 nu poate fi pusă pe seama acțiunii fizico-chimice a solului.

De asemenea, așa cum a presupus inițial și autoarea descoperirilor⁴⁵, este posibil ca gr. S /1952 să reprezinte un mormînt propriu-zis: înhumatul, introdus după vasele de ofrandă într-un spațiu îngust rămas liber, a fost culcat inițial pe dreapta, răsucirea anormală a membrilor inferioare producîndu-se ulterior, prin presiunea pămîntului.

Nu la fel se poate interpreta situația din S.Z/1956, în care amputarea ante sau post mortem ni se dezvăluie cu un mare grad de probabilitate, fapt care e dus și la o dispunere haotică a părților de trup înhumate.

Oprim această trecere în revistă a cunoștințelor despre resturile umane din aria culturii Cucuteni-Tripolie la interesantul cimitir de la Vîshvatinți, pe Nistru⁴⁶. Aceasta în primul rînd pentru că atenția noastră a fost în mod special reținută de descoperiri de oase umane în contexte similare celor de la Drăgușeni-Ostrov, respectiv în așezări, și, în al doilea rînd, deoarece, contrar cercetărilor sovietici, preistoricienii români tind să creadă că evoluția culturii se încheiase în a doua jumătate a mileniului al treilea⁴⁷, de cînd datează necropola amintită.

Nu ne-am propus nici să insistăm asupra interpretărilor date în mormântărilor rituale, sacrificiilor rituale etc.⁴⁸. Am încercat doar să demonstrăm diversitatea situațiilor în care s-au găsit resturile scheletice pe întregul cuprins al teritoriului ocupat de populațiile cucuteniene. Într-adevăr, până în momentul de față nu se pot distinge nici microregiuni, nici etape cronologice în care să fi dominat fie un anume ritual de înnumare mai mult sau mai puțin constant, fie un presupus ceremonial de magie. Am subliniat - nădăjduim, cu suficiente argumente - că descoperirile de la Drăgușeni-Ostrov reflectă un aspect nou, poate neașteptat, acela al nepăsării față de defuncți, sau măcar față de unii dintre ei. În aceeași măsură, inciziile de pe diafiza femurală (poate și urmele de roadere?) nu pot fi legate decât de practici antropofage, indiferent dacă ele îmbrăcau un caracter ritual sau nu.

În încheiere se cer reamintite puținele informații privind structura fizică a acestor populații. Seria mai de mult descoperită la Bicz-Złote⁴⁹, bărbatul de la Lipcani⁵⁰ și femeia de la Doboseni⁵¹ vădesc, prin indicele dolococran și prin gracilitate, caractere mediteranoide. Despre femeia matură de la Traian-Dealul Fântânilor (caiva depusă pe tîpsia vasului cu picior), cu un indice la limita dintre mezo și dolococran, se afirmă că ar prezenta afinități cu același tip morfologic. În alternativa în care ar fi fost contemporană aceleiași așezări, și femeia tînră înhumată în poziție întinsă ar fi aparținut tot tipului mediteranoid⁵².

Craniul din mormîntul de la Veremie era mezocran, dar Debeț nu l-a încadrat în vreo variantă tipologică.

Tot mezocran era și tînrul de la Soloncenii II, la care mandibula pare a fi fost masivă. S-a subliniat că el se deosebește de seria Vîhvatînți, găsindu-și analogii printre populațiile neolitice de dincolo de Nipru, mai cu seamă printre cele din cimitirul de la Vovnigskovo⁵³.

Trăsăturile armenoide ale exemplarului de la Nezvinko au fost deja amintite.

Recent, sintetizînd descoperirile din aria culturii Cucuteni-Ariuşd la noi în țară, Olga Necrasov conchide, pe baza celor cinci cazuri studiate, asupra unui "fond mediteranoid, căruia i se adaugă două forme brahocrane, dintre care una cu occipital aplatizat, care ar putea corespunde tipului dinaroid sau armenoid și căruia nu-i cunoaștem nici importanța numerică, nici originea"⁵⁴. Excluzînd exemplele ale căror caractere dovedesc măcar afinități mediteranoide, formele brahocrane ar fi femeia de la Girov și bărbatul înhumat în poziție întinsă pe spate de la Traian-Dealul Fântânilor.

Fără îndoială, eșantionul cucutenian din România este prea mic pentru generalizări sau concluzii. Diversitatea morfologică observată se adaugă însă celei din restul ariei teritoriale a culturii. Pe de altă parte, oricare ar fi încadrarea culturală a cimitirului de la Vîhvatînți, din punct de vedere etnic el conține cu siguranță descendenți ai populațiilor cucuteniene propriu-zise. Or, cele 11 schelete de adulți,

care au putut fi studiate, evidențiază diferențe marcate între sexe : bărbații au o talie mică, cranii cu lungimi mijlocii, lățimi foarte mici , înălțimi moderate și fețe înguste, deci mediteranoizi "clasici" ; femeile, cu o conformație scheletică relativ robustă, mezocrane, cu fețe late, se apropie mai mult de protoeuropizii atenuați⁵⁵. M.Velikanova se întreabă dacă aceste diferențe reflectă o situație reală sau sînt doar aparente, datorită numărului mic de cazuri analizate, dar tinde să creadă mai degrabă într-o heterogenitate a populației, decît în unitatea ei.

Dacă acestei scurte treceri în revistă i se mai cere adăugată o remarcă finală, aceasta ar fi că nu știm încă dacă făuritorii splendei ceramici pictate, pe baza căreia s-a recunoscut cultura Cucuteni-Tripolie, formau o populație unitară sau un conglomerat de populații. Dar și mai greu este de pătruns în domeniul credințelor lor spirituale (la dezvăluirea cărora și nespectaculoasele fragmente scheletice pot avea o contribuție), ceea ce face ca cercetarea lor să fie cu atît mai atrăgătoare și mai interesantă.

NOTE

- 1 Vl.Dumitrescu, Einige Fragen zur Cucuteni-Kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăgușeni (NO der Moldau, S.R.Romänien), ZfA 7, 1973, p.177-196 ; idem, Din trecutul județului Botoșani, I, 1974, p.33-48 ; idem, Remarques à propos de certains aspects régionaux dans l'aire de diffusion de la culture de Cucuteni pendant sa première phase (A), în Festschrift für Richard Pittioni zum 70. Geburtstag, 1976, p.167-176. Vezi și S.Marinescu-Bîlcu, Materiale și cercetări arheologice, Tulcea, 1980, p.100-102.
- 2 Vl.Dumitrescu, Einige Fragen..., p.196.
- 3 D.R.Brothwell, Digging up Bones, Cornell Univ.Press, 1981 (3-d. ed.), fig. 3.9, p. 72.
- 4 R.I.Sundick, "Homo", 4, 1978, p.228-249.
- 5 A.Telkka, A.Palkama, P.Virtama, "Journal of Forensical Science" 7, 1962, p.474.
- 6 D.R.Brothwell, op.cit. p.68 și fig. 3.6.
- 7 În ceea ce privește nomenclatura și sincronismele dintre termenii Cucuteni versus Tripolie vezi Vl.Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 51-78.
- 8 S.N.Bibikov, Poselenie Luka-Vrublevkaia, MIA, 38, 1953, p. 51-64 și 194-199.
- 9 C.Matasă, Frumușica, București, 1946, p.11, n.1 și p.43.
- 10 Ibidem, p.21-25.
- 11 T.G. Movșa, K voprosu o Tripolskikh pogrebeniah s obriadom tripoljienia, în MIA iugo-zapada SSSR i Rumînskoj Narodnoj Respubliki Kișinev, 1960, p.59-76.

- 12 Ibidem, citindu-l pe A. Spitfn, 1904.
- 13 Ibidem, citînd-o pe T. Passek, 1940.
- 14 S.N. Bibikov, op.cit., p.196, fl citează pe M.L. Macarevici, 1947, fără trimitere la lucrare.
- 15 Ibidem, cu trimitere la S.S.Gamcenko, 1909-1910.
- 16 Ibidem, fără trimitere bibliografică.
- 17 Ibidem.
- 18 T.G.Movşa, op.cit.
- 19 T.Passek, Tripilskaia kultura, Kiev, 1940, după S.N.Bibikov, op.cit., p.196.
- 20 T.G.Movşa, op.cit., cu trimitere la V.Hvoiko.
- 21 Ibidem.
- 22 O.Necrasov, Mitteil. Anthropol. Ges. Wien, CVII. Band, p.130-131.
- 23 A.Donici, Note sur un crâne néolithique provenant de Bessarabie, în Communications présentée au Congrès d'Anthropologie, Paris, 1931, p.6.
- 24 G.F.Debeţ, Paleoantropologia SSSR, Moskva-Leningrad, 1948, p.95-96.
- 25 De ex.T.Movşa, op.cit., G.F.Debeţ, op.cit.
- 26 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, Materiale şi cercetări arheologice (=MCA), V, 1959, p.203-214.
- 27 H.Dumitrescu, MCA, V, 1959, p.189-199.
- 28 T.Movşa, op.cit.
- 29 Ibidem.
- 30 Ibidem.
- 31 Ibidem, cu trimitere la T.Passek.
- 32 Z.Szekely, MCA, III, 1957, p.149-152.
- 33 O.Necrasov, "Studii şi cercetări antropologice", 1, 1964, 1, p. 33-39.
- 34 T.Movşa, op.cit.
- 35 Ibidem.
- 36 H.Dumitrescu, op.cit., p.193-195. Pentru analiza antropologică, v. O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
- 37 E.K.Cerniş, K istorii naselenia eneoliticeskovo vremeni v srednem Prinestrove, în Neolit i eneolit iuga evropeiskoi ceast SSSR, Moskva, 1962, p.1-10 şi p. 53 şi urm. ; idem, Vnov otkpitoe tripolskoe poselenie u Nezvisko, na Dnestre, în MIA iugo-zapada SSSR ..., 1960, p.77-81.
- 38 G.F.Debeţ, în MIA iugo-zapada SSSR..., 1960, p.91-95.
- 39 M.M.Gherasimov, în MIA iugo-zapada SSSR..., 1960, p.83-90.
- 40 H.Dumitrescu, SCIV, V, 1954, 3-4, p.399-429 ; idem, MCA, V 1959, p.192-195 ; idem, "Dacia", N.S., I, 1957, p.97-116.
- 41 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
- 42 H.Dumitrescu, MCA, V, p.193.
- 43 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
- 44 H.Dumitrescu, op.cit.

- 45 Idem, "Dacia", N.S., I.
- 46 T.Passek, Rannezemledelceskie (Tripolskie) plemena Podnestrovia, în MIA, 84, 1961, p.146-182 ; V.A. Dergacev, Vihvatinskii moghilnik, Kişinev, 1978.
- 47 Din numeroasele lucrări care abordează această problemă spicim doar câteva exemple : Vl.Dumitrescu, "Apulum", VII/I, 1968, p.35-51 ; idem, "Preistoria Alpina", 10, 1974, p.99-105 ; S.Morintz u. P.Roman, "Dacia", N.S., XIII, 1960, p.61-72 ; P.Roman, SCIVA, 32, 1981, 1, p.35.
- 48 Pentru discuţii pe această temă v.mai ales S.N. Bibikov, op.cit., Hortensia Dumitrescu, "Dacia", loc.cit., T.Movşa, op.cit.
- 49 M.S.Velikanova, Paleoantropologhia Pruto-Dnestrovskovo mejdu-recia, Moskva, 1975, p.11-31.
- 50 G.F.Debeţ, Paleoantropologhia SSSR, p.95-96.
- 51 O.Necrasov, op.cit., loc.cit.
- 52 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
- 53 T.G.Movşa, op.cit., transcrie caracterizarea antropologică făcută de I.I. Gohman.
- 54 O.Necrasov, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, III, Bucarest, 4-6 sept. 1976, p.426.
- 55 M.S.Velikanova, op.cit.

NEW HUMAN BONE FINDS IN A CUCUTENI SETTLEMENT

Summary

Excavation in the 1980-1981 seasons at the Cucuteni A4 settlement of Drăguşeni (Botoşani county) brought to light four human bone fragments. Their position is unquestionable because the settlement has a single living floor. Only one radiocarbon date is available for it : 3405±100 (Bln 1060).

A proximal femur diaphysis of an adult male was found in the cultural layer (SXXII/1980, □ 6, =0.40-0.60 m). Its proximal end was cut and its edges bear marks of gnawing. The anterior face of the shaft displays a group of incisions made with a sharp implement.

A right tibia with unfused epiphysis, belonging to a young female aged 15-17 years, was recovered from the garbage pit No.33 of building No.15. Shallow marks, circa 1 mm wide, possibly from carnivore claws or canines, are visible along the bone.

The remaining two bones - part of the cranial vault of an 18-25 year old man and the left mandible of a young woman with unerrupted M₃ and M₂ just in wear - lay less than 1 m from the same pit, close to the western wall of the building.

The presence of human bone remains throughout the area of the Cucuteni-Tripolye culture and in all its chronological phases is less

infrequent than it is considered. Isolated fragments, mainly from skulls, have been found in a number of settlements (Luka-Vrublevetskaya, Frumușica, Kolodistoe, Veremie, Kolomishchina I, Pavoloch etc.), chiefly around hearths. This has made many researchers attribute them a magic-ritual significance. Given the locations of the pieces of Drăgușeni, it is obvious that this interpretation does not apply to all finds. Those under consideration indicate indifference towards the dead, or at least some of them. The incisions on the femur shaft (perhaps the gnawing marks too?) can only be related to anthropophagous practices, no matter if they were ritual or not. On the other hand, as long as not all animal bone fragments, were collected and studied, many less characteristic human fragments were most probably overlooked while the former were selected.

The location of some isolated skulls inside settlements (Veremie, Tripolye, Girov, Lipcani, Traian-Dealul Fântânilor) suggests a cult of the skull. So far it has been documented only in the more advanced phases of the culture (Cucuteni A and A-B).

Isolated burials inside settlements are also known. The skeletons were either crouched, variously orientated, accompanied by grave goods or not (Solonceni II, Cherniakhovo, Veremie, Kolomishchina I, Doboseni), or lying on the back with knees bent upwards (Nezvisko) or straight (Traian-Dealul Fântânilor? the two burials found here are probably contemporaneous with the Cucuteni A-B habitation level). The four "burials in circular graves" of Traian-Dealul Fântânilor (A-B phase of the Cucuteni culture) are the most sophisticated in terms of rite. The incomplete skeletons and their position suggest ritual murder in at least two cases.

Physically the dead were fairly different, ranging from gracile dolichocranial to brachycranial with Armenoid features.

LEGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Femur shaft : a, posterior view; b, anterior view.

Fig.2.- Mandible : a, occlusal view ; b, lateral view.